

Prof. Tamara Zacharuk

Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów

We współczesnej pedagogice pojawia się wiele nowych pojęć związanych z nowym ujęciem procesu edukacji dzieci i młodzieży. Wiąże się to między innymi z pytaniami o szkołę przyszłości. O to, czy szkoła ma dawać szansę wszystkim uczniom, wyrównywać braki uczniów wynikające z różnic biologicznych i społecznych, czy też nacisk powinna położyć przede wszystkim na kształcenie elit, które w przyszłości będą decydować o rozwoju naukowym, społecznym, cywilizacyjnym? Szkoła ma być elitarna czy egalitarna? Trudno o jednoznaczną odpowiedź. Może się ona sprowadzać do ustaleń, czy szkoła jest/powinna być dostępna dla wszystkich bez względu na sprawność, przystosowanie społeczne, rasę, kolor skóry itp. Tak naprawdę odpowiedź na to pytanie od dawna znajduje się w szeregu dokumentów normatywnych, np. w Uniwersalnej Deklaracji Praw Człowieka czy Konwencji Praw Dziecka. Jednak życie pokazuje, że niekiedy to, co ustalone prawnie, jest też respektowane na co dzień. Często mamy do czynienia z łamaniem podstawowych praw, w tym fundamentalnego prawa do życia i prawa do edukacji. Dlatego konieczne wydaje się poruszanie tematyki równego dostępu i równych szans edukacyjnych dzieci zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Za nowy paradygmat w pedagogice wychodzący naprzeciw omawianym problemom można uznać edukację inkluzywną (włączającą). To ona bowiem daje osobom marginalizowanym, odrzuconym szansę na zdobycie wykształcenia, czyli umożliwia realizację prawa człowieka do edukacji. Wykształcenie i wychowanie ma dla człowieka szczególną wartość. Już Hegel pisał, że te dwa elementy sprawiają, iż jednostki rodzą się do życia po raz drugi, wyzwalając w sobie świadomość wolności i zaufanie do siebie samych. To również Hegel uznał *expressis verbis* prawo do wykształcenia za prawo naturalne.

M. John i P. Baylis uważają, że *włączanie jest czymś więcej niż integracją. Odrzuca ono tradycyjne podejście do osób niepełnosprawnych, proponuje uznać zjawisko niepełnosprawności za część doświadczenia ludzkości i traktować je jako centralną kwestię w planowaniu usług służących człowiekowi.* Ponadto są zdania, że wprowadzenie włączającego systemu edukacji gwarantuje równouprawnienie uczniom ze SPE i mającym trudności w uczeniu się. Według M. John i P. Baylis stosowanie systemu włączania jest w gruncie rzeczy przejawem przestrzegania praw jednostki ludzkiej.

Inkluzja porusza kwestie związane z prawem dziecka do uczęszczania do szkoły masowej, w której powinno mu się zapewnić wsparcie niezbędne do prawidłowego rozwoju oraz gdzie powinno być szanowane i cenione za to, kim jest. Należy to rozumieć jako rozszerzenie praktyki i polityki szkoły równych możliwości. Wymaga to jednak poświęcenia od nauczycieli, władz, rodziców i samych dzieci. Inkluzja nie jest stanem stałym. Jest to ciągły proces zmian szkolnego etosu: dotyczy budowania szkolnej społeczności, która nie tylko akceptuje, ale i ceni odmiennosc.

Szkoły, aby mogły być określane jako inkluzyjne, muszą uznać, że większość ich dotychczasowej praktyki i sposobu myślenia była oparta na „medycznym schemacie niepełnosprawności”, czyli postrzegano upośledzenie jako problem, a nie niepełnosprawność, i skupiano się na tym, aby uczynić dziecko jak najbardziej normalnym. Szkoły, które chcą pełnić funkcję szkół inkluzywnych, muszą przyjąć podejście (metodę) „społecznego schematu niepełnosprawności” oraz określić bariery (środowiskowe, dotyczące strategii nauczania i uczenia się, postaw zachowań oraz organizacji i zarządzania), które uniemożliwiają pełne uczestnictwo dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w procesie edukacyjnym

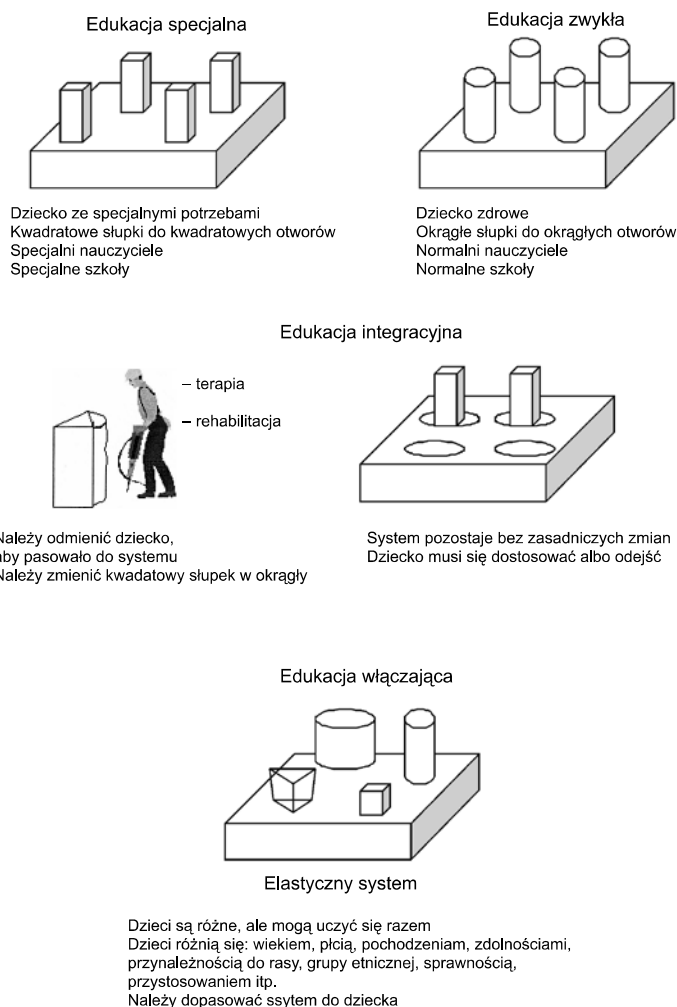
oraz powodują niechęć społeczeństwa wobec niepełnosprawnych. Ale dotyczy to również dzieci i młodzieży marginalizowanej z powodu biedy, pochodzenia, rasy czy narodowości, nieprzystosowanej społecznie i zagrożonej nieprzystosowaniem.

Miejsce edukacji włączającej najlepiej przedstawić można na przykładzie niepełnosprawnych. Konsekwencją rozróżnienia, w podejściu do niepełnosprawnych, obszarów izolacji, segregacji, integracji i inkluzyj jest przedstawienie zakresu edukacji zwykłej (masowej), specjalnej, integracyjnej i inkluzyjnej.

Zaprezentowany schemat w najlepszy chyba sposób przedstawia zasadnicze różnice między edukacją specjalną, zwykłą, integracyjną i inkluzyjną. W segregacyjnej edukacji specjalnej mamy do czynienia z sytuacją, kiedy dziecko nie-

pełnosprawne trafia do szkoły, w której panują najlepsze dla niego warunki, nie ma ono jednak w dalszej perspektywie najlepszych możliwości rozwoju, szczególnie ze społecznego punktu widzenia. Takie rozwiązanie zakłada bowiem najlepszy kontakt dziecka z osobami takimi jak ono samo i minimalizuje prawo do bycia z innymi. W edukacji zwykłej mamy również sytuację, w której dzieci zdrowe trafiają do najlepszych dla nich warunków, ale zostają pozbawione prawa do bycia z innymi. Dokładnie tak samo, jak dzieci ze specjalnymi potrzebami. W edukacji integracyjnej pojawia się szansa na realizację prawa do bycia z innymi, ale poprzez zmianę dziecka, tak aby pasowało do systemu. Służyć temu mają takie działania, jak terapia i rehabilitacja. I wreszcie edukacja inkluzyjna, która w pełni realizuje prawo człowieka do bycia z innymi. Należy tu podkreślić, że chodzi nie tylko o dzieci i młodzież niepełnosprawną. Edukacja inkluzyjna po-

Schemat 1. Edukacja zwykła, specjalna, integracyjna, inkluzyjna¹

¹ Za: *Guidelines for inclusion: ensuring access to education for all*, 2005.

winna być postrzegana jako pomoc w rozwoju każdego człowieka, niezależnie od jakichkolwiek przeszkód. Dlatego żadna niepełnosprawność (fizyczna, społeczna lub emocjonalna) nie może być czynnikiem dyskwalifikującym. Stąd inkluzja wymaga szerokiej wizji „Edukacji dla Wszystkich”, realizowanej z troski o różne potrzeby uczniów, nie pomijając tych, którzy szczególnie narażeni są na wykluczenie i marginalizację: dzieci wykorzystywane i maltretowane, dzieci uchodźców lub przesiedleńców, nieletni robotnicy, mniejszości religijne, językowe, etniczne, emigranci, dzieci z biednych rodzin, dzieci żołnierze, dzieci bezdomne, dzieci – sieroty².

Celem „Światowej Deklaracji na temat Edukacji dla Wszystkich” (*Education for All*), przyjętej w 2000 roku przez „Dakarski Ramowy Program Działania na rzecz Edukacji dla Wszystkich”, jest zapewnienie wszystkim dzieciom edukacji na poziomie podstawowym przed upływem 2015 roku. Określa ona także jasno edukację włączającą jako kluczową strategię w rozwoju „Edukacji dla Wszystkich”. Na światowej konferencji poświęconej specjalnym potrzebom edukacyjnym, która odbyła się w lipcu 1994 roku w Salamance, przedstawiciele Hiszpanii stwierdzili, że każde dziecko ma szczególne cechy, zainteresowania, umiejętności i potrzeby edukacyjne, oraz że *dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi muszą mieć dostęp do szkół masowych, w których powinny mieć zapewnioną indywidualną pomoc pedagogiczną. Pomoc ta powinna być dostosowana do indywidualnych potrzeb dzieci*. W dokumentach z Salamanki stwierdzono także, że systemy edukacji, które uwzględniają ogromną różnorodność cech dzieci i ich potrzeb, są najefektywniejszymi sposobami w walce z dyskryminacją, tworzenia społeczeństwa włączającego oraz udostępnienia edukacji dla wszystkich. Ponadto zapewniają efektywną edukację większości dzieci oraz poprawiają jakość kształcenia i w końcu zmniejszają koszty całego systemu edukacji³.

Edukacja inkluzyjna dotyczy nauczania bardziej skupionego na dziecku niż na programie nauczania. Podejście to oparte jest na rozpoznaniu, że każde dziecko uczy się i rozwija indywidualnie, w różnym tempie i należy mu stworzyć takie warunki nauczania, które odpowiadałyby jego potrzebom, z uwzględnieniem dzieci z różnymi dysfunkcjami. Edukacja włączająca to proces polegający na zwiększaniu uczestnictwa wszystkich

uczniów w życiu szkoły, łącznie z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jest to proces polegający na restrukturyzacji szkolnictwa, polityki oraz kultur, tak aby odpowiadały różnorodności uczniów w miejscach ich zamieszkania. Wśród cech charakterystycznych dla edukacji włączającej wymienia się następujące:

- uznaje ona, że wszystkie dzieci mogą się uczyć,
- uznaje i szanuje zróżnicowanie dzieci pod względem wieku, płci, pochodzenia etnicznego, języka, niepełnosprawności itd.,
- pozwala systemowi oraz strukturalom edukacji, a także metodyce poznać potrzeby dzieci i uczy, jak im sprostać,
- stanowi część szerszej strategii promowania społeczeństwa inkluzyjnego,
- jest dynamicznym procesem, który ciągle się rozwija.

Edukacja włączająca dotyczy dzieci niepełnosprawnych uczących się efektywnie w szkołach masowych z naciskiem położonym na jakość nauczania. W przypadku edukacji włączającej nie dziecko, ale system należy zmieniać. Edukacja włączająca „wyrosta” ze społecznego modelu niepełnosprawności. Uznaje ona, że dzieci są różne oraz że szkoła i system edukacji wymagają zmian, aby sprostać indywidualnym potrzebom wszystkich uczniów – zarówno zdrowych, jak i ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jednakże inkluzja nie oznacza asymilacji lub ujednoczenia wszystkich. Kluczowym czynnikiem jest elastyczność – uznanie, że dzieci uczą się w różnym tempie oraz to, że nauczyciele potrzebują specjalnych umiejętności, aby wesprzeć ich w elastyczny sposób w procesie uczenia się. W większości przypadków dzieci potrzebują po prostu jasnego, dostępnego nauczania. Wymaga to zastosowania różnych metod, aby sprostać różnym potrzebom dzieci, ich możliwościom i niejednakowemu tempu rozwoju.

Edukacja inkluzyjna dąży do wsparcia i budowania procesu rozwoju każdego dziecka. Należy wziąć pod uwagę wszystkie aspekty rozwoju dzieci (emocjonalny, intelektualny, twórczy, społeczny i fizyczny), jeśli mają one osiągnąć pełnię swoich możliwości. Aby tak się stało, konieczne jest dogłębne zrozumienie przez nauczycieli procesu rozwoju i uczenia się dzieci⁴. Dostępność i uczestnictwo są kwestiami decydującymi w edukacji inkluzyjnej.

² Za: *Guidelines for Inclusion*, 2005.

³ Peters S.J. *Inclusive education: an EFA strategy for all children*, World Bank 2004.

⁴ *Schools for all: including disabled children in education. Practice Guidelines*, Save the Children UK, London 2002, s. 82.

Edukacja inkluzyjna realizowana jest w inkluzywnych szkołach. Fundamentalną zasadą szkół włączających jest to, że wszystkie dzieci powinny uczyć się razem, gdziekolwiek jest to możliwe, bez względu na ich różnice i trudności w nauce. Zadaniem szkół inkluzywnych jest określenie indywidualnych potrzeb uczniów oraz dążenie do tego, aby im sprostać. Należy też wziąć pod uwagę zarówno różne style uczenia się dzieci, jak i tempo ich pracy. Szkoła włączająca powinna wszystkim zapewnić kształcenie na wysokim poziomie, poprzez odpowiedni program nauczania, strategie nauczania, zastosowanie środków dydaktycznych i nawiązanie relacji partnerskich ze środowiskiem dzieci⁵.

W Wielkiej Brytanii wspierany przez rząd program *Index for Inclusion* wskazuje trzy wymiary inkluzyjności: tworzenie inkluzywnych kultur, budowanie inkluzywnych metod działania oraz rozwijanie inkluzywnych praktyk.

*Wśród korzyści płynących z edukacji włączającej wymienia się najczęściej możliwość pełniejszego rozwoju intelektualnego, osobowego, a zwłaszcza społecznego samych dzieci niepełnosprawnych, dzięki temu, iż przebiega on w naturalnym środowisku, bez odrywania dziecka od rodziny i sąsiedzkich kręgów koleżeńskich. Wspólna nauka wszystkich dzieci z danego terenu służy także pełnosprawnym rówieśnikom, oswajając ich z odmiennością, ucząc akceptacji, tolerancji i solidarności*⁶.

Generalnie korzyści wynikające z edukacji inkluzyjnej można ująć w trzy grupy:

- edukacja włączająca może pomóc przezwyciężyć biedę i wykluczenie ze społeczeństwa,
- edukacja włączająca może poprawić jakość edukacji dla wszystkich,
- edukacja włączająca może pomóc w zwalczaniu dyskryminacji⁷.

Edukacja włączająca jest ważna dla młodych ludzi. W dniu 17 września 2007 roku młodzież dała temu wyraz w „Deklaracji Lizbońskiej – Edukacja włączająca z punktu widzenia młodzieży”. Dokument ten stanowi wyraz poglądów, jakie przedstawili młodzi ludzie z 29 krajów w Lizbonie podczas sesji plenarnej w Assembleia da Republica, mówiąc o swoich prawach, potrzebach, wyzwaniach oraz zaleceniach, jakie powinny być spełnione, aby skutecznie wdrożyć edukację włączającą.

W Polsce w ostatnich latach, a szczególnie w ostatnim roku zaszło wiele zmian na rzecz edu-

kacji włączającej. Elementem sprzyjającym rozwojowi edukacji włączającej w naszym kraju są podpisane w grudniu 2010 roku rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych,
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach,
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach,
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych,
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowego statutu publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej.

Realizacja tych rozporządzeń w praktyce będzie wymagała wyposażenia nauczycieli w niezbędną wiedzę i umiejętności do pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych i specyficznych trudnościach w uczeniu się. Proces ten został zapoczątkowany poprzez szkolenie liderów na poziomie MEN i będzie wymagał ścisłej współpracy między uczelniami wyższymi, kuratoriami oświaty oraz ministerstwem.

Jednym z bardzo ważnych problemów na drodze do realizacji edukacji włączającej i obowiązujących rozporządzeń jest przygotowanie merytoryczne nauczycieli. Nauczyciele i wychowawcy będą podejmować działania na rzecz podniesienia efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Zasadne staje się wobec tego pytanie: w jaką wiedzę, w jakie umiejętności i kompetencje powinien zostać wyposażony dodatkowo nauczyciel? W jaki sposób należy kształcić przyszłych nauczycieli? Od-

⁵ Za: Peters S.J., ibidem.

⁶ Firkowska-Mankiewicz A. *Edukacja włączająca – wyzwaniem dla polskiej szkoły*, Szkoła Specjalna nr 1/2004, s. 19-26.

⁷ *Schools for all: including disabled children in education*, ibidem.

powieź na te pytania nie może czekać z kilku powodów. Przede wszystkim dlatego, że już od 1 września 2011 przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych i gimnazja rozpoczną realizację zapisów zarządzeń, a za rok dotyczyć będzie to szkół podstawowych i ponadgimnazjalnych. Moim zdaniem, opartym na badaniach przeprowadzonych wśród czynnych zawodowo nauczycieli, istnieje ogromna potrzeba, a wręcz konieczność zorganizowania różnych form doskonalenia nauczycieli (w tym również studiów podyplomowych), dających podstawy pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Od wielu lat współpracuję z ośrodkami doradztwa i doskonalenia nauczycieli. Znam środowisko nauczycieli i do nich zwróciłam się z pytaniem o to, jakie jest ich zdanie na temat nowych wyzwań związanych z podnoszeniem efektywności pracy z uczniem ze SPE. Badani przeze mnie nauczyciele wykazują szereg obaw dotyczących ich przygotowania merytorycznego do przeprowadzania diagnozy i opracowania Indywidualnych Programów Edukacyjno-Terapeutycznych (IPET-ów) oraz Planów Działań Wspierających. Dla wielu z nich edukacja z zakresu pedagogiki specjalnej miała miejsce na studiach, niekiedy 10, 15 lat temu. W wielu wypadkach w ogóle nie mają odnośnej wiedzy. Szczególnie dotyczy to, moim zdaniem, nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. Ponadto nauczyciele w swoich wypowiedziach zgłaszają potrzebę zorganizowania różnych form kształcenia, dających im nowe kwalifikacje w tej dziedzinie. Myślę, że z dużą pokorą należy wsłuchiwać się w te uwagi, prowadząc równoległe działania wspierające, aby nie stało się tak, że dla świętego spokoju sporządzona zostanie w szkołach odpowiednia dokumentacja, lecz nie starczy już sił i możliwości na realizację zapisanych w niej działań.

Poważnym wyzwaniem dla nauczycieli i edukacji włączającej będzie rok szkolny 2012/2013, w którym po raz pierwszy dzieci sześciolatnie rozpoczną obowiązkową naukę w klasie I szkoły podstawowej. Dla tej grupy dzieci szczególnie ważne jest wprowadzenie do realizacji nowych rozporządzeń od września 2011 roku, ponieważ dadzą one możliwość wykorzystania obserwacji i diagnozy przedszkolnej przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, w szczególności *w celu rozpoznawania ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się czy też zainteresowań i uzdolnień dzieci*⁸.

Jeżeli natomiast chodzi o przygotowanie przyszłych nauczycieli, to sprawa jest nie mniej pilna,

ponieważ rozpoczęliśmy prace nad Krajowymi Ramami Kwalifikacji i jesteśmy w fazie opracowywania standardów kształcenia nauczycielskiego, które bez wątpienia powinny obejmować rzetelne przygotowanie nauczycieli do realizacji zadań edukacji włączającej. Przyszli nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy powinni w czasie swoich studiów (może tak jak w Norwegii – przez jeden semestr) poznawać zasady pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Na liście umiejętności nauczyciela, niezbędnych do pracy w warunkach edukacji inkluzyjnej, powinny znaleźć się:

- umiejętność rozwiązywania problemów oraz oszacowania, jakich umiejętności potrzebuje uczeń (a nie polegania jedynie na standardowym programie nauczania),
- umiejętność wykorzystania indywidualnych zainteresowań dzieci oraz ich wewnętrznej motywacji do rozwijania potrzebnych umiejętności,
- umiejętność wyznaczania wysokich, ale alternatywnych oczekiwań odpowiednich dla uczniów,
- umiejętność stawiania odpowiednich oczekiwań każdemu uczniowi, bez względu na jego możliwości. Ta umiejętność nauczyciela pozwoli wszystkim uczniom zaangażować się w życie klasy i szkoły,
- umiejętność określenia, jak dostosować zadania do możliwości uczniów, jak zróżnicować poziom ćwiczeń w klasie, tak aby wszyscy uczniowie brali w nich udział. Ta umiejętność dotyczy nie tylko szkół podstawowych czy średnich, ale także wyższych uczelni. To oznacza więcej nauczania w formie aktywnej, a mniej w tradycyjnej (uczeń w ławce),
- umiejętność nauczania się docenienia wszelkiego rodzaju umiejętności, jakie uczniowie wnoszą do klasy, nie tylko umiejętności naukowych. W ten sposób nauczyciel wyraźnie daje do zrozumienia, że w jego klasie ceni się umiejętności, nawet jeśli nie stanowią one istotnej wartości dla całej szkoły,
- umiejętność zapewnienia sukcesów wszystkim uczniom każdego dnia.

Inne kompetencje nauczycieli, to:

- świadomość, że spoczywa na nich odpowiedzialność za każde dziecko w klasie; nauczyciele muszą sami nauczyć się, jak pracować z każdym dzieckiem, a nie oczekiwać, że ktoś im po prostu powie, jak kształcić dzieci niepełnosprawne,
- wiedza o różnych strategiach nauczania oraz umiejętność ich efektywnego zastosowania;

⁸ Wojdyła E. [red.] *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczycieli*, MEN, Warszawa 2010, s. 14.

dotyczy to umiejętności dostosowania materiałów oraz wyznaczenia celów każdemu dziecku według jego potrzeb,

- umiejętność pracy w zespole z rodzicami i nauczycielami specjalnymi, aby dowiedzieć się, jakich umiejętności dziecko potrzebuje i zastosować najlepsze metody nauczania,
- postrzeganie dziecka w klasie jako osoby, dzięki której możliwe jest samodoskonalenie się poprzez pracę z nim, a nie jako problemu, z którym trzeba sobie poradzić lub zrzucić odpowiedzialność na kogoś innego,
- elastyczność i wysoka tolerancja dla odmienności⁹.

W tradycyjnym ujęciu kształcenia specjalnego wiedza zdobywana przez przyszłych pedagogów zawiera wiadomości wspierające „wiedzę w praktyce”, nie rozwijają oni natomiast „wiedzy organizacyjnej”, która prowadzi do zmian w edukacji specjalnej. Tym powinna zajmować się edukacja włączająca. *Wiedzę organizacyjną zdobywa się w kontekście codziennej praktyki. Wymaga ona systemu, który ułatwia krytyczny dialog. Dialog taki jest częścią refleksyjnego nauczania. Jeśli więc refleksyjne nauczanie opiera się na stosowaniu krytycznego podejścia do problemów dnia codziennego, nauczyciel nie może działać poza kontekstem szkoły i jej spraw. Systemowa refleksja wymaga też od niego czasu i odpowiednich predyspozycji, jak również umiejętności ciągłego odwoływania się do zbieranych z dnia na dzień doświadczeń i konfrontowania ich z wiedzą teoretyczną. Jeśli „wiedza organizacyjna” wynika z grupowych interakcji, warunkiem rozwoju zawodowego nauczyciela jest współdziałanie. Grupa pracowników zdolnych i chętnych do wspólnej refleksji nad swoją pracą tworzy typ „szkoły poszukującej”¹⁰.*

W realizacji edukacji włączającej niezbędna jest refleksja w pracy nauczyciela. *Pozwala ona nauczycielowi rozwijać wiedzę i umiejętności w oparciu o własne doświadczenia i w odniesieniu do teoretycznej wiedzy. Łączy w sobie myślenie i działanie. Wymaga jednak otwartego umysłu, poczucia odpowiedzialności i pewności, że tylko tą drogą można udoskonalić swoją pracę z korzyścią dla uczniów¹¹. Według cytowanego autora nauczyciel zdolny do refleksji rozumie sens swojej pracy, jest profesjonalistą rozumiejącym istotę przedmiotu, którego naucza, lub dziedziny, którą praktykuje, nie ogranicza się jedynie do statycznej wiedzy teoretycznej, ale posiada wiedzę dynamiczną, którą ciągle weryfikuje w kontekście nowych doświadczeń, potrafi dostrzec zależności, podobieństwa i różnice*

między zbieranymi przez siebie doświadczeniami, potrafi dostosować swoją wiedzę do specyfiki pojedynczego doświadczenia, szuka, jeśli to konieczne, alternatywnych rozwiązań problemów, potrafi stosować alternatywne rozwiązania. Dodatkowy problem pojawia się wówczas, kiedy jest mowa o edukacji inkluzyjnej. W kontekście tej edukacji pojawia się kwestia ciągłego poszerzania wiedzy i zdobywania nowych umiejętności przez nauczycieli. Istnieje zatem potrzeba tworzenia nowego modelu rozwoju zawodowego nauczyciela.

Bibliografia

1. Ainscow M. *Robić właściwe rzeczy. Potrzeby specjalne z perspektywy doskonalenia szkoły* [w:] Fairbairn G., Fairbairn S. [red.] *Integracja dzieci o specjalnych potrzebach: wybrane zagadnienia etyczne*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2000.
2. Baylis P. *Edukacja włączająca* [w:] Bogucka J., Żyro D., Wejner T. *Od nauczania integracyjnego do szkoły równych szans. Materiały z konferencji*, Konstancin 28-29 października 2002, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2002.
3. *Education for All Global Monitoring Report 2005 – The Quality Imperative*. Paris, UNESCO, 2004.
4. Firkowska-Mankiewicz A. *Edukacja włączająca – wyzwaniem dla polskiej szkoły*, Szkoła Specjalna nr 1/2004.
5. *Guidelines for inclusion: ensuring access to education for all*, UNESCO, France 2005.
6. Peters S.J. *Inclusive education: an EFA strategy for all children*, World Bank 2004.
7. *Schools for all: including disabled children in education. Practice Guidelines*, Save the Children UK, London 2002.
8. Grajewska D. [red.] *Spółczesność równych szans: tendencje i kierunki zmian*, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2005.
9. Szumski G. *Od kształcenia integracyjnego do edukacji inkluzyjnej – przemiany idei i praktyki* [w:] Kosakowski C., Krause A. [red.] *Rehabilitacja, opieka i edukacja specjalna w perspektywie zmiany*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2004.
10. Watkins A. [red.] *Assessment In Inclusive Settings: Key Issues for Policy and Practice. (System oceniania w placówkach włączających. Kluczowe zagadnienia w polityce i praktyce oświatowej)*, European Agency for Development in Special Needs Education, Odense, Denmark 2007.
11. Wojdyła E. [red.] *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczycieli*, MEN, Warszawa 2010.
12. Zacharuk T. *Wprowadzenie do edukacji inkluzyjnej*, Siedlce 2008.

Autorka jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

⁹ Za: Council for Exceptional Children, *Teacher Competencies Needed*, 2006.

¹⁰ Baylis P. *Edukacja włączająca* [w:] Bogucka J., Żyro D., Wejner T. *Od nauczania integracyjnego do szkoły równych szans. Materiały z konferencji*, Konstancin 28-29 października 2002, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2002, s. 24.

¹¹ Ibidem, s. 26.